

RPD
Dir. S
Afd. M

Auteur: Taeke de Jong

Notitie nr. 6
Datum: 13-04-77
Bestemd voor:
Afdeling M
Nassuth
Reckman
auteur | 0x

Onderwerp: Een uiteindelijke indeling van het fundamenteel onderzoek milieudifferentiatie.

Doel: Een verduidelijking van de totale structuur van het onderzoek en een voorstel voor de inhoudsopgave van het uiteindelijke verslag aan de begeleidingscommissie.

Inleiding.

Uit de gesprekken die ik in het kader van de tweede fase van mijn onderzoek gevoerd heb tot dusverre, is gebleken dat - ook in het verslag (de Jong, 77/4 en 77/5) - de samenhang en de opbouw van het onderzoek, de volgorde van de onderdelen, en verder een aantal uitgangspunten onvoldoende duidelijk zijn.

Door alvast een inhoudsopgave samen te stellen voor het uiteindelijke verslag van het onderzoek, en bij ieder hoofdstuk een korte toelichting te geven, hoop ik meer duidelijkheid te scheppen in de totale structuur van het onderzoek.

De gesprekken hebben mij geleerd welke aspecten in een inleiding aan de orde moeten komen, doordat ik de misverstanden die door het verslag gewekt zijn goed leerde kennen en herhaaldelijk heb moeten rechtzetten.

Het verslag blijkt - terecht - niet het vertrouwen te kunnen wekken waarop het totale onderzoek recht heeft, omdat het, door de haast waarmee het geschreven is, meer het karakter van een uittreksel heeft gekregen dan van een integrale rapportage. Men kan mijns inziens van een interimrapport na vier maanden ook niet beter verwachten, maar het is de taak van de onderzoeker om, na een inventarisatie van gewekte misverstanden, duidelijkheid te scheppen.

In het proces van explicatie, komen vervolgens onvermijdelijk nieuwe elementen boven die in het geheel moeten worden ingepast, terwijl oude elementen zozeer in een nieuw licht komen te staan, dat zij herzien moeten worden, alleen al ter wille van de duidelijkheid.

Twee punten springen bij de evaluatie van de kritiek op het onderzoek vooral in het oog: de kwestie van de volgorde en het vermeende gebrek aan sociale oriëntatie, of met andere woorden, de te zeer op het individu georiënteerde motiveringsvorm van milieudifferentiatie. Wat het eerste betreft: veel lezers zouden eerst een motivering voor milieudifferentiatie willen horen, alvorens op het wat en hoe wordt ingegaan, terwijl ik - nu gemotiveerder dan ooit - de redenering wil volgen dat men eerst op de hoogte moet zijn van de alternatieven alvorens men kan kiezen. Men komt hierbij direct in aanraking met de vraag welke pretenties het onderzoek primair heeft: technisch-wetenschappelijke of empirisch-wetenschappelijke. De technicus, gepreoccupeerd met de middelen en de mogelijkheden, wil eerst laten zien wat de mogelijkheden zijn, alvorens hij de gebruiker de keuze laat, terwijl de empiricus, gepreoccupeerd met waarden, doeleinden en verwachtingen, veeleer de wenselijkheden wil formuleren voordat de mogelijkheden bekend zijn.

Wat het tweede betreft: de sociale aspecten van de milieudifferentiatie zijn vooral aan de orde bij de functionele differentiatie, en - zoals in het verslag ook aangegeven - dat onderdeel was nog niet afgerond. Uiteraard is het sociale aspect ook aan de orde bij de motivering van de milieudifferentiatie, maar ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat juist het zoeken naar algemene waarden en normen slechts motieven voor milieunivellering oplevert. Alleen de pluriformiteit als waarde op zich maakt hierop een uitzondering. Daarom juist heb ik het begrip identiteit als uitgangspunt genomen bij de motivering van milieudifferentiatie. Identiteit is immers niet alleen een psychologisch begrip, maar ook een cultureel bepaalde waarde die in elke ideologie het mensbeeld bepaalt door de inhoud die eraan gegeven wordt, de nadruk die op verschillende aspecten van de menselijke identiteit per ideologie gelegd wordt. Ik onderscheid dan drie aspecten die voor verschillende mensbeelden een verschillende nadruk hebben en derhalve voor verschillende ideologieën een verschillende waarde.

Tegelijkertijd echter, en dat is dan de relevantie voor dit onderzoek, geven deze verschillende aspecten van de menselijke identiteit, van elkaar verschillende aanleidingen tot milieudifferentiatie, zodat de differentiatievorm die tot stand komt op basis van de éne identiteitsopvatting, er anders uit zal zien dan de differentiatievorm die voortkomt uit een andere identiteitsopvatting.

Dit verband komt in het verslag niet voldoende tot uitdrukking, en kan ook eigenlijk pas goed aan de orde komen, wanneer éerst de variabelen besproken zijn waarop iedere verscheidenheid van milieus gebaseerd is: reden te meer om het "wat" vooraf te laten gaan aan het "waarom".

De volgorde die ik hier ten slotte gekozen heb is dan ook in grote lijnen: wát, hoe, waarom. Dat is in principe dezelfde volgorde die ik in de basisnotities gevolgd heb, maar in het verslag "voor de verandering" wat door elkaar gegooid. Deze volgorde kies ik, omdat het mij onmogelijk bleek uitéén te zetten waarom milieudifferentiatie nodig zou kunnen zijn, wanneer ik niet eerst in extenso had uitgelegd wát ik met milieudifferentiatie bedoel, hóe ik mij milieudifferentiatie vóórstel. Het "wat en hoe" is dan niet alleen een technische uitéénzetting, maar ook en vooral een uitgebreide definiëring van het begrip milieudifferentiatie.

Op de volgende bladzijden is de uiteindelijke hoofdstukkenindeling te vinden van het rapport, zoals ik mij die voorstel, en bij elk hoofdstuk een korte weergave van de inhoud.

1 INLEIDING

In de inleiding van het rapport moeten de pretenties van het onderzoek en enkele uitgangspunten aan de orde gesteld worden, dat is uit de tot op heden gevoerde gesprekken wel duidelijk geworden.

Ik onderscheid dan drie pretenties: een technisch-wetenschappelijke, een empirisch-wetenschappelijke en een politieke of normatieve pretentie, respectievelijk overéénkomend met de menselijke vermogens van kunnen, kennen en kiezen.

Dit onderzoek heeft in de eerste plaats een technisch-wetenschappelijke, vervolgens ook een empirisch-wetenschappelijke en ten slotte een normatieve pretentie.

Veel aandacht wil ik wijden aan het antagonisme van de technische, projectieve, expressieve en holistische benadering enerzijds en de empirische, retrospectieve, impressieve en analytisch-synthetische benadering anderzijds. Zij verhouden zich tot elkaar als in- en uitademen, zijn beide nodig, maar kunnen elkaar niet velen.

Uit deze logische, en uitermate begrijpelijke controverser vloeit een communicatiestoornis voort tussen ontwerpers en onderzoekers, die zeer te betreuren is. Deze stoornis uit zich enerzijds in de overtuiging aan technische zijde, dat ieder empirisch onderzoek dat hem in zijn ontwerpbeslissingen zou moeten ondersteunen een ontoelaatbare beperking van blikveld inhoudt, terwijl hij zelf met de integrale totaliteit van een fysische, biologische en menswetenschappelijke werkelijkheid te doen heeft, anderzijds in de overtuiging aan empirisch-wetenschappelijke zijde dat men uitsluitend door beperking naar wetenschappelijke disciplines het gevaar van ongefundeerde, warhoofdige, zogenaamd allesomvattende, speculaties kan vermijden.

Ongetwijfeld zouden veel moeilijkheden kunnen worden opgelost, wanneer de ontwerper of de technicus in staat zou zijn duidelijke en ondubbelzinnige vragen te stellen aan de onderzoeker. Hij is daartoe echter niet in staat. Met het vermogen om vragen te formuleren, is het in het algemeen droevig gesteld, aangezien de opleiding in het aankweken van een dergelijk vermogen niet voorziet: integendeel, vragen staat dom, men kan beter doen alsof men iets weet, dan een vraag stellen.

Dit element in het onderwijs is funest. Vragenstellen op zodanige wijze dat men het antwoord verkrijgt dat men nodig heeft is een kunst die een lange, zeer lange scholing vereist. Vragenstellen omvat namelijk ook het herkennen van leemten in de persoonlijke of in de algemeen-wetenschappelijke kennis. Het herkennen van die leemten is al een buitengewoon moeilijke bezigheid die niet één aspect als vertrekpunt mag hebben, maar een zekere mate van holisme vooronderstelt, nog veel moeilijker echter is het vervolgens, om de herkende leemte zuiver, en in wetenschappelijk verstaanbare termen te omschrijven, juist omdat het een leemte is.

De onkunde van de technicus om de leemten in zijn kennis op wetenschappelijke wijze te formuleren, de niettemin voortdurend gevoelde noodzaak om zijn ontwerpbeslissingen op één of andere wijze te funderen, brengt hem er niet zelden toe op dilettantistische en speculatieve wijze een eigen theorie te ontwikkelen die in wetenschappelijke kring alleen maar hoon kan oogsten. Toch is deze reactie van empirisch-wetenschappelijke zijde niet gerechtvaardigd, evenmin als het van technische zijde niet gerechtvaardigd is zich afgescheept te voelen met halve waarheden of evidenties in het menswetenschappelijk onderzoek ten behoeve van de planning.

De empiricus deed er beter aan de constructies die de technicus ontwikkelt om zijn ontwerpbeslissingen te rechtvaardigen, te beschouwen als een poging antwoord te geven op vragen die zich kennelijk bij iedere ontwerpbeslissing opdringen, die hij kennelijk niet kan formuleren, en waarop de wetenschap kennelijk nog geen antwoord heeft.

Om dit te begrijpen, moeten we afdalen tot de meest essentiële ontwerpdaad van elke technicus (niet alleen de stedenbouwkundige, maar ook bijvoorbeeld de werktuigbouwkundige): het scheiden en verbinden.

Op papier uit zich deze ontwerpdaad in lijnen die alle, zonder uitzondering op één of andere manier een te realiseren scheiding of verbinding voorstellen.

Gesteld nu, dat een architect een lijn trekt die een scheiding voorstelt tussen "binnen" en "buiten". Wij kennen misschien de semi-poëtische, warrige, associatieve en wetenschappelijk gezien onzinnige speculaties die een architect gewoonlijk omtrent "het binnen" en "het buiten" weet te ontwikkelen om de loop van de door hem getrokken lijnen te rechtvaardigen. Het buiten wordt dan bij voorkeur omsloten door het binnen, zodat het openbare en daarmee de maatschappij en het universum wordt binnengehaald in de beslotenheid van het persoonlijke, het eigene, terwijl juist ook dat eigene zich exponeert in het niet-eigene, het buiten, waardoor de mens zich in het spanningsveld tussen privé en openbaar begeleid kan voelen door het binnen, het veilige, droge, warme binnen, enz.

Naar mijn overtuiging getuigt het nu van een onwetenschappelijke attitude om een dergelijk "architectenverhaal" uitsluitend als onzin van tafel te vegen: veel wetenschappelijker is het, zich af te vragen welke vragen de ontwerper hier tracht te beantwoorden. Niet de gegeven antwoorden moeten ons interesseren, maar de onuitgesproken vragen die eraan ten grondslag liggen, en kennelijk zó brandend zijn dat zij een dergelijk verhaal rechtvaardigen.

Welnu, deze vragen vallen te ontleden in drie categorieën: wát scheid ik eigenlijk (koud en warm, droog en nat, veilig en onveilig, openbare ruimte en privé ruimte), of in meer formele termen, welke milieuv variabelen variëer ik hier, vervolgens hóe scheid ik de verschillende milieus (recht, krom, in verschillende étappes, elk met en eigen variabele, scherp, vaag, naar gebruiksmogelijkheden of naar materiële kenmerken), en ten slotte waaróm scheid ik wél ten opzichte van déze, en niet van die variabelen, wél op deze wijze en niet op die wijze, en waarom zóu ik überhaupt twee milieus willen onderscheiden.

Natuurlijk heeft de wetenschap op tal van vragen een antwoord: wanneer de ontwerper zich bij de fysicus vervoegt krijgt hij te horen dat hij tussen droog en nat scheidt en tussen warm en koud, dat hij het beste volgens een rechte lijn kan scheiden, maar waar dat goed voor is, daarop weet de fysicus geen antwoord. De bioloog zal ook nog categorieën als veilig en onveilig, nuttig en niet-nuttig voor de overleving van het organisme hanteren, maar de menswetenschapper zal antwoorden dat de ontwerper voor het privé-gebied zij doorverwezen naar de psycholoog, voor het openbare aspect naar de socioloog, de sociaal-geograaf, de jurist, de econoom etc. Allen zullen andere antwoorden geven, hún gebied het belangrijkste vinden, en geen enkel idee weten te ontwikkelen omtrent de afweging van al deze factoren ten opzichte van elkáár om tot een evenwichtige lijn te geraken die het binnen van het buiten moet scheiden.

Terugkerend tot de pretenties van het onderhavige onderzoek, deze zijn niet gering. Het onderzoek pretendeert voor zover mogelijk alle aspecten die samenhangen met milieudifferentiatie onder één dak te brengen, zodanig dat de problemen waarvoor de ontwerper zich gesteld ziet beter toegankelijk worden voor empirisch onderzoek.

2 PROBLEEMSTELLING

Dit hoofdstuk komt in hoge mate overeen met het voorstel fundamenteel onderzoek milieudifferentiatie (bijlage bij notitie van Donselaar 76/9). Hierin wordt eerst in het kort beschreven hoe het begrip milieudifferentiatie een rol speelt in de ruimtelijke ordening op nationaal niveau, vervolgens wordt ingegaan op de definiëring van het begrip, de niveaus waarop het van toepassing is. Dan wordt het kader geschetst waarbinnen het onderzoek valt, opgesomd wordt wat niet aan de orde komt, en ten slotte worden de doelstellingen geformuleerd:

- A. Een terminologie te vinden waarmee het begrip milieudifferentiatie zowel wetenschappelijk als technisch als politiek hanteerbaar wordt en op de meest vruchtbare wijze interdisciplinair verder kan worden ontwikkeld.
- B. Een stelsel van hypothesen te ontwikkelen die zich lenen tot een nader onderzoek dat moet leiden tot dieper inzicht in de totaliteit van problemen die samenhangen met milieudifferentiatie.

Op basis hiervan worden probleemstellingen geformuleerd, die wat zullen afwijken van die uit het oorspronkelijke stuk.

3 WETENSCHAPSTHEORETISCHE EN METHODOLOGISCHE UITGANGSPUNTEN

Hierin wordt de nadruk gelegd op het feit dat iedere theorie een zoeken inhoudt naar gelijkheden en continuïteiten in de werkelijkheid, en als zodanig eigenlijk strijdig is met een differentiërend principe. Derhalve wordt het aantal theoretische vóóronderstellingen zoveel mogelijk beperkt, en in beginsel een fenomenologische werkwijze gekozen. Dat neemt niet weg, dat daarvan ook zal worden afgeweken, wanneer "de zaken zélf gesproken hebben", terwijl enkele vooronderstellingen wél worden toegelaten. Deze betreffen dan vooral de beschouwingen omtrent het ABC-model in mijn notitie 76/1.

Ook wil ik het "theorema van de beperkte verklaringscapaciteit" aan de orde laten komen, om niet belemmerd te worden in het doen van uitspraken die een beperkt traject van geldigheid hebben en dus niet kunnen worden bestreden met voorbeelden die aan de geponeerde wetmatigheid niet voldoen, doch die buiten dat traject van geldigheid liggen. Bijvoorbeeld: de uitspraak "functiesplitsing spaart tijd, maar kost ruimte", geldt alleen zolang de communicatiefuncties, de transportkosten tussen de uitgesplitste functies niet op zich een onevenredige hoeveelheid tijd gaan kosten, en zolang niet ten koste van veel arbeidstijd de structuur zodanig wordt aangepast, dat de gesplitste functies weer binnen de grenzen van hun oorspronkelijk ruimtebeslag kunnen worden teruggebracht.

4 HET BEGRIIP MILIEUDIFFERENTIATIE

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de noodzakelijkheid van schaal- en aspect-geleding van het begrip milieudifferentiatie, omdat men op het ene schaalniveau met verscheidenheid het omgekeerde kan bedoelen ~~van~~ dat, wat de term op een ander schaalniveau betekent, terwijl men ook met een morfologisch geïnterpreteerd differentiatiebegrif een functioneel geïnterpreteerd nivelleringsbegrif niet uitsluit. In het algemeen zal dit hoofdstuk overeenkomen met mijn notitie 77/4.

5 SCHAALGELEDE MILIEUVARIABLEN MET VOORBEELDEN

Hierin wordt, met een wat uitgebreider commentaar, en gecorrigeerd met de in de afgelopen maand opgedane opmerkingen, de reeks milieuv variabelen aan de orde gesteld zoals die al in mijn notities 76/2 en 77/5 zijn behandeld. Nauwkeurig dient te worden afgewogen welke aspecten hierin subjectief gewogen zijn, en welke aspecten empirisch zijn vast te stellen.

6 MORFOLOGISCHE MILIEUDIFFERENTIATIE

Dit hoofdstuk wordt een herschreven beschouwing over opéénhoping en spreiding (mijn notitie 76/3), met daaraan toegevoegd een verhaal over de verhouding tussen vorm en structuur.

7 STRUCTURELE MILIEUDIFFERENTIATIE

Dit hoofdstuk komt overeen met mijn notitie 76/4, voorafgegaan door een beschouwing over het begrip structuur, en gevolgd door een verhaal over de verhouding tussen structuur en functie, structuur en menselijke behoeften.

8 MENSOCOLOGISCHE CONDITIES

In dit hoofdstuk komt in principe mijn notitie 77/1 aan de orde, maar ik zal daarbij niet meer spreken van "behoeften", maar van "condities", verdeeld in Abiotische voorwaarden en hun vorm van vervulling, Biotische vereisten en hun vervulling, Cognitief-culturele behoeften en hun vervulling. Het begrip "conditie" is hiervoor een ideale term omdat het de dubbelzinnigheid behoefte-behoeftebeperking in zich verenigt. Eerst met een vooronderstelling omtrent de menselijke behoeften kunnen we het functiebegrip, het "nut voor de mens" aan de orde stellen. De mensoecologische condities veranderen met de schaal van de groep die deze voorwaarden, eisen en behoeften aan het milieu stelt, er moet dus ook aparte aandacht gegeven worden aan het begrip "collectieve behoefte".

9 FUNCTIONELE MILIEUDIFFERENTIATIE

Dit hoofdstuk is op het ogenblik in studie, en zal voor een groot deel uit sociologische en in mindere mate uit economische beschouwingen bestaan. Uitgegaan wordt van het "conceptueel vermogen" volgens de biologen Harrison, Weiner, Tanner en Barnicot, om op basis daarvan het begrip Cultuur en het begrip sociale structuur gestalte te geven. Het begrip interfunctionele activiteit en uni-functionele voorziening moet hier aan de orde komen, evenals het begrip "situatie", specialisering en "bedrijfskolom". Een literatuuronderzoek naar het begrip functionele differentiatie bij Adam Smith, Marx, Durkheim, Simmel, Weber, Malinowski, Radcliffe-Brown, Parsons, Luhmann, Marcuse en Castells wordt hierbij ondernomen, waarbij ook de begrippen bureaucratie en vervreemding worden aangestipt.

10 IDENTITEIT

In dit hoofdstuk zal ik niet alleen een integratie geven van mijn notitie over identiteit 77/3 en wat ik daarover geschreven heb in het verslag (77/5), maar ook nadruk leggen op de éénheid van fysische, biologische en conceptueel-culturele aspecten van het Zelf, waardoor het begrip identiteit volwaardiger wordt. Vervolgens moet het begrip groepsidentiteit en de politieke implicaties van het begrip duidelijker aan de orde worden gesteld.

11 DE WENSELIJKHEID VAN MILIEUDIFFERENTIATIE

Hierin wordt de "waaromvraag" aan de orde gesteld aan de hand van economische motieven (territoriale specialisering) en hun implicatie naar het schaalniveau, ecologische motieven (veiligheid), sociale en psychologische motieven (culturele pluriformiteit, perceptie) en het motief van de identiteit. Men zal in dit hoofdstuk dus méér vinden dan wat daarover in mijn notities 77/2 en 77/5 pag 4 e.v. te vinden is.

12 CONCLUSIE

De conclusie van het onderzoek zal de noodzaak van schaalgelede en aspectgelede interpretatie van het begrip milieudifferentiatie aan de orde stellen, en voor ontwerpers het structuurbegrip primair stellen.

13 SAMENVATTING

Een samenvatting van inhoud en conclusies wordt gegeven in de Engelse taal.

De voortgang van het onderzoek

Ik zou het op prijs stellen, wanneer ik op dezelfde wijze als in de eerste fase van het onderzoek het bovenstaande hoofdstuk voor hoofdstuk zou kunnen uitschrijven en direkt daarop met de begeleidingscommissie bespreken. Dat betekent echter in principe ca 5 hoofdstukken per maand, naar ik wil voorstellen, verdeeld over twee zittingen per maand.

Ik stel voor dit te bespreken op woensdag 20 april, wanneer dat een ieder uitkomt, om 09.00 uur.

Notities in voorbereiding

77/7 De differentiatie van het wonen en de oikos, II

77/8 Verslag tweede fase fundamenteel onderzoek Milieudifferentiatie.